

geliştirilmektedir. Sistem aynı zamanda geriye doğru işlemektedir. Bu şekilde çiftçinin talepleri alınmakta, araştırma enstitülerince bunların cevapları bulunmakta, tekrar aynı kanaldan çiftçiye ulaştırılmaktadır. Bunun için 1985 yılında başladığımız ve Türkiye'nin 4 ekolojik bölgesinde yürütülen bir bölümü de GAP'ta olan bir proje var. "Tarımsal Yayım ve Uygulamalı Araştırma Projesi" 205 milyon dolarlık bir projedir. 1991 yılına kadar devam edecektir. Bu proje çerçevesinde GAP'a dahil 3 ili devreye soktuk. Şimdi Dünya Bankası ile yapılan müzakereler neticesinde GAP alanında yer alan diğer 3 ilin de devreye sokulması için imkân elde edilmiştir. Proje hazırlığı tamamlanmıştır. Şu anda değerlendirme işlemi yapılmaktadır. 1990 yılı Mayıs ayında da GAP'ın diğer 3 ilini içine alacak bu yeni "Tarımsal Yayım ve Uygulamalı Araştırma" projesine başlanacaktır. Projenin mali portresininin 150 milyon dolar civarında olması beklenmektedir.

3. Girdi üretimi: Bölgede elbette bu çalışmalar sonucunda artan bir girdi talebi oluşacaktır. Tohum, gübre ve sulu ziraatın gerektirdiği diğer girdilerin temini ve dağıtımı önemli konulardır. Bu konularda gö-

revli Bakanlığımıza bağlı üretici ve dağıtıcı kuruluşların, Bakanlığımızın dışındaki kamu ihtisas kuruluşlarının ve son yıllarda sayılan artan ve kapasiteleri güçlenen özel sektör kuruluşlarının da GAP'ın ihtiyaçları doğrultusunda harekete geçirilmesi gerekiyor. Biz dolayısıyla bir çalışma grubu şeklinde özel sektör ve kamu kuruluşlarını biraraya getirdik ve tohumluk açısından program yapmaya davet ettik. Bunu diğer girdiler için de yapacağız. Biz özellikle pamuk tohumluğunda bölgede çok acil sorunun olduğunu bildiğimiz için bu uygulamayı tohumlukta başladık. Bölgede tescil edilmiş bulunan fakat çiftçiler tarafından ekilen kalitesi düşük bir çeşidi de bu çalışmalarımız sonucu devreden çıkaracağız. Sayar-314 çeşidi burada çok başarılı sonuç vermiştir. Sayar-314 çeşidinin tohumluğunu önümüzdeki sene yeterli miktarda üreteceğiz.

Bakanlığımızın bu büyük potansiyeli harekete geçirmek üzere bölgedeki teşkilatını güçlendirme ihtiyacı da vardır. Bu husus da dikkate alınmış ve dolayısıyla bölgede halen mevcut bulunan kuruluşların güçlendirilmesi, yenilerinin kurulması için de belirli çalışma içerisine girilmiştir.

GÜNEYDOĞU ANADOLU PROJESİ VE MADEN KAYNAKLARI

Prof. Dr. Erdoğan YÜZER

İstanbul Teknik Üniversitesi Maden Fakültesi Dekanı, İstanbul

Konuşmama 1960 yıllarında başlayan ve bugün tüm Türk halkına gurur verici seviyeye gelen bir projenin temel taşları sayılabilecek bazı noktalardan başlamak istiyorum.

Keban Barajı'nın bugün gövdesinin içinde kalan Keban Köprüsü altında başlayıp Karkamış'a, yani Suriye sınırına kadar Fırat nehri boyundaki bu 506 km içinde bir tek karşı yer yoktur ki, küçük bir grup tarafından 1960 senesinden başlayıp, 1964 senesine kadar karşı karşıya inelenmesin. Suyun üzerinde hareket etmek, başka bir deyimle "Akmak" neyle o günün koşullarında keleklerle, EİE'nin sağladığı sallarla ve en lüks vasıta olan jiple ulaşabildiğimiz noktalardan itibaren başlayıp, gene karşı eksiltmeden o çalışmalarını sürdürmek. Bu çalışmalar günümüzde üniversite-endüstri işbirliği diyerek üzerinde çokca durduğumuz ama bir türlü başaramadığımız işbirliğinin o senelerde verilmiş en güzel örnekleridir. EİE'den bir grup, Teknik Üniversite'den bir başka grupla birleşerek (toplam sayıları 10'u geçmeyen bu küçük gruplar) senesinin 4-5 ayını bu güzergahta geçirerek, bugün isimlerini bile yer yer değiştirdiğimiz baraj yerlerini ve baraj göllerindeki durumu tespit etmiştir. Ve bugüne gelinmiştir. Önceki adı Halfeti, daha sonraki adı Karababa barajı olan Atatürk Barajı'nın bu vesile ile bölgede yapılan mühendislik jeolojisi çalışmalarını başlatan Prof. Dr.

Kemal Erguvanlı'yı rahmetle anmak isterim. Bu hocamız, EİE İdaresi bünyesindeki bu grubun başkanlığını yapmıştır. Sadece bunla kalmayıp Dicle havzasındaki çalışmalarını da ateşlemiştir. 1968'e kadar teker teker baraj yerlerinin, EİE'nin o övülmeye değer hizmetlerini başlatan bu gruptur.

GAP bölgesindeki madenciligi, Türkiye'nin madenciliklerinin genel koşullarından soyutlamak mümkün değildir. Maden dendiğinde metalik (bakır, demir, kurşun vb.) madenlerle birlikte her türlü taş toprağın, endüstriyel hammaddenin, enerji hammaddelerinin hatta suyun bile maden olduğunu hatırlatmak istiyorum. Halen Türkiye'nin madenciliklerinde maalesef özlenilen seviyeye bir türlü ulaşamamıştır. Örneğin 1983'lerde hedeflenen 1 milyar dolarlık ihracat sınırı vardır. Son 5 senede gelebildiğimiz yer ise 500 milyon dolar dolayındadır. Belirlenen hedefin daha yarısında'yız. Ama bunun bir nedeni olmalıdır. Türkiye gerçekten yeraltı zenginlikleri açısından umulanın altında mı zengindir de bu hedefe ulaşamıyor, yoksa başka ihmaller mi var? Türkiye bazı madenler bakımından dünya çapında söz sahibi olan bir maden ülkesidir. Başta bor mineralleri var. Güney Anadolu'da değil, ama Türkiye genelinde böyledir. Onun izleyen krom, manezit, barit ve mermerlerimiz, bizim ihracattaki ilk 5 kalemidizdir. Bunların hiçbirisi Güney Ana-

oluşta yok. Ama Güney Anadolu'da başka zenginliklerimiz var, onlar da başka yerlerde yok, petrol gibi. Suni gübrenin ana maddesi olan fosfat gibi veya sadece bugünkü kullandığımız şekli ile yakıt değil, aynı zamanda petrol dahil, gaz dahil, diğer bazı değerli mineraller, uranyum dahil minerallerin elde edilebileceği bir yeraltı serveti olan fosfat gibi. Bu bölgenin en önemli kaynağı sayılan petrole geçmeden önce tekrar kısa bir dönüşle ülke madenciliğine bakarsak, bugün dış satımını yaptığımız maden kalemlerinden gelen gelirin 6 mislini ödeyerek dışardan çeşitli madenleri aldığımızı görürüz.

Neleri dışardan almaktayız? Petrolü, ihtiyacımızın 1/8'ni kendi imkânlarımızla karşılıyoruz, geri kalanını dışardan alıyoruz. Demirin, taşkömürünün, fosfatın önemli bir bölümünü dışardan alıyoruz ve bunlara karşılık 1988 rakamlarıyla 3 milyar dolar öderken, biraz önce sayılan 5 kalemi satıp ancak 500 milyon dolar alabiliyoruz. Demek ki, bu portre pek iç açıcı değil. Ancak bu sektöre ne veriyoruz, ne alıyoruz sorusunun cevabında bu durum açıklanıyor. Halen Türkiye'de diğer sektörler genellikle % 15-20'lik paylar ayırırken, madencilik sektörüne sabit yatırımlar içinde % 4'lük bir pay ayrılmaktadır. Maden sektörü bugün bunun sancısını çekmektedir.

GAP bölgesinin yeraltı zenginliklerine geldiğimizde, GAP alanının coğrafi konumu itibarıyla değil sadece Türkiye'nin dünyanın metal madenciliğine beşiklik yapmış bir bölge olduğunu görüyoruz. Son zamanlarda Diyarbakır, Çayönü tepede yapılan arkeolojik kazılarda çıkarılan metaller, dünyada en eski madenciliğin Kuzey Mezopotamya olarak bilinen bu bölgede, M. Ö. 7000 yıllarında başlatıldığını göstermektedir. M. Ö. 2000 yıllarında ise Finiklilerin, bugünkü Ergani/Maden civarında işletmeler yaptığını bilinmektedir. Şu halde bölge, metal madenciliği açısından Türkiye'nin tarihsel önemi olan bir bölgedir. Bugün ise çağımızın madeni sayılabilecek olan petrolümüzün (Türkiye'nin bugünkü üretiminin, ki bu 2,5-3 milyon ton) yıllık üretiminin hemen hemen tümünü GAP bölgesinden, onun da büyük bölümünü Batman dolayındaki yeraltı kaynaklarımızdan karşılıyoruz. Bu havzadan başka son yıllarda yine GAP bölgesi içinde tespit edilen Adıyaman petrol havzamızda günde 500-600 ton kaliteli petrol veren 2. sahamız bulunmuştur. Ancak bu değerlerin, petrol zengini olan hudut komşularımızın üretimleri ile karşılaştırıldığında çok sınırlı olduğu görülmektedir. Bunun nedeni ülkemizin jeolojik yapısı ve petrol aramalarına ayırdığımız paranın çok sınırlı olmasıdır. Şu soru akla gelebilir, ya aramaya daha çok para ayrılırsa? Tabii ki daha çok üretilir, ancak Türkiye'nin bir Kerkük petrolüne, Suudi Arabistan'daki petrol zenginliğine ulaşması bugünkü jeolojik bilgilerimize göre mümkün görülmemektedir. O zaman gerçekçi hedef, dışardan daha az petrol alabilecek seviyelere ulaşmak olmalıdır. Nitekim çalışmalarda bu doğrultudadır. Petrol, riski fazla araştırmaları gerektiren bir endüstri dalıdır. Bugün büyük petrol kuyusu milyonlarla değil, milyarlarla sözü edilen miktarlara açılabil-

mektedir. TPAO son zamanlarda çok yerinde bir girişimle, arama riskini azaltmak için ülke dışındaki petrol sahalarında araştırmalara girmiştir.

Bölgedeki bir diğer zenginlik ise asfaltittir. Bilindiği gibi başkalaşmış petrol denebilecek bir yeraltı zenginliğidir. Türkiye'de Siirt civarında Şırnak ve Silopi dolaylarındaki asfaltit yatakları bugün yeraltı zenginliği



itibarıyla 80 milyon ton olarak tespit edilen, ama pek muhtemel çok daha fazla olan bu zenginlikten biz sadece yakıt olarak yararlanıyoruz.

Asfaltit gibi bir yeraltı zenginliğini kömür gibi kullanmak herhalde büyük hatadır. Ama bu bazı zorlukların beraberinde gelen bir sonuçtur. İleriye ışık tutması itibarıyla GAP bölgesinde yapılacak araştırmalarda asfaltiti yakıt dışında, örneğin gaz üretiminde, ya da diğer metallerin üretiminde yararlanılabilecek bir potansiyel kaynak olarak görmek gerekir. Asfaltit bu bölgemizin çok önemli, diğer zenginliğidir.

Bir diğer yeraltı zenginliği ise fosfat yataklarımızdır. Fosfatın dünyadaki üretiminin % 85-90'ı gübre üretiminde kullanılmaktadır. Bu değerler çok büyük bir yüzdeyi oluşturmaktadır. Böyle bir geniş kaynağın alan itibarıyla GAP topraklarının zenginleştirilmesinde kullanılması ülkemiz için çok iyi bir rastlantıdır. Tabii ki beraberinde iyi düşünülüp iyi değerlendirilip, iyi kullanılması da olmak kaydıyla. Bugün Mardin Mazıdağı bölgesi başta olmak üzere, Gaziantep, Kilis dolaylarında önemli sayılabilecek, bir kısmı düşük tenörlü, bir kısmı daha yüksek tenörlü % 9'lardan başlayıp, % 22-25'lere kadar çıkan tenörlerde fosfat yataklarımız bulunmaktadır. Bunlardan yalnız biri Etibank tarafından zenginleştirilip, konsantre cevher şekline dönüştürülerek kullanılmak üzere devreye sokulmuş durumdadır. Ama şu anda yurt dışından ithal edilen maden kalemlerinin ikincisi fosfatla, kükürttür. Suni gübre üretiminde kullandığımız bu madenleri halen yurt dışından büyük oranlarda getirmek yerine, kendi öz kaynağımızı bir an önce devreye sokup, fosfat zenginleştirilmesi yapmanın üzerinde durulmalıdır.

Bakır kaynaklarımız açısından ise, Siirt Madenköy kaynağının, üzerinde muhakkak durulması gerekli bir zenginlik olduğuna hatırlatmak isteriz.